

Formiranje Ustavnog suda:
Lekcije sa Kosova
Nikolas Mansfield¹

Dana 28. septembra 2010. godine, novi Ustavni sud Kosova je doneo odluku da je predsednik Kosova prekršio Ustav po osnovu istovremenog služenja kao čelnik njegove političke stranke. Tri dana kasnije, predsednik je podneo ostavku kao šef države. To je bio prvi put u lokalnom pamćenju da je takva jedna ličnost na Balkanu napustila kancelariju kao rezultat domaće sudske odluke. Kako je Ustavni sud, u radu za jedva godinu dana, sa većinom sudija bez ikakvog prethodnog sudskog iskustva, uspostavio takav ugled i autoritet u tako kratkom roku? Ovaj članak razmatra proces po kojem je sud formiran, njegov prvobitni razvoj i njegov zapis u prve tri godine, u pokušaju da izvuče neke početne lekcije koje mogu biti od koristi reformatorima u drugim zemljama, koje žele da uspostave slične pravosudne institucije. Iako je rad suda u progresu, sa predstojećim ključnim institucionalnim izazovima, njegov uspeh i dostignuća do danas se mogu pripisati određenim koracima u njegovom kreiranju i početnom razvoju.

I. Izgradnja pravnog okvira

Seme suda je položeno u Beču, gde se sa sedištem nalazila Kancelarija specijalnog izaslanika generalnog sekretara Ujedinjenih nacija za budući status Kosova (KSIUNK i koja je služila kao mesto za napore u posredovanju između Srbije i predstavnika Kosova u 2006. i 2007. godini. Specijalni izaslanik UN-a, bivši finski predsednik (i sledeći Nobelovac) Marti Ahtisari, je pripremio plan rešenja, sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova (opšte nazivan "Ahtisarijev plan"), koji između ostalog izlaže načela i mehanizme za ugrađivanje u novi Ustav Kosova. Jedna od njegovih ključnih stavki je preporuka da se formira novi Ustavni sud Kosova. Kada su pregovori KSIUNK-a propali u postizanju koncenzusa između stranaka, Ahtisari je predstavio svoj plan Savetu bezbednosti, zajedno sa njegovim odobrenjem za nezavisnost Kosova. Ruska i kineska opozicija su sprečili usvajanje Ahtisarijevog plana od strane Saveta bezbednosti, ali kada je Kosovo jednostrano proglasilo svoju nezavisnost, u februaru 2008. godine, oglasilo se da je u potpunosti prihvatilo obaveze plana.

Ahtisarijev plan je pozvao na formiranje Ustavnog suda od devet članova, koji će se sastojati od šest lokalnih i troje međunarodnih sudija. Dvoje od šest lokalnih članova bi trebalo da budu izabrani uz saglasnost manjinskih poslanika, obezbeđujući da članovi kosovskih Albanaca ne bi činili većinu članstva Sudaⁱ. Plan predviđa nadležnost suda nad tri vrste podnesaka: 1) podnesak deset ili više članova Narodne skupštine za osporavanje ustavnosti bilo kog zakona ili odluke koja je usvojena od strane Skupštineⁱⁱ; 2) podnesak opština za osporavanje ustavnosti zakona koji povređuju njihove odgovornosti ili umanjuju njihove prihodeⁱⁱⁱ; i 3) podnesci pojedinaca kada su njihova prava i slobode, koja su im Ustavom zagarantovana prekršena od strane javnog organa (nakon iscrpljivanja svih drugih pravnih lekova)^{iv}.

¹ Gosp. Mansfield je direktor programa vladavine prava za East-West Management Institut (EWMI), neprofitabilne organizacije sa sedištem u Njujorku posvećena izgradnji pravednih, prosperitetnih i demokratskih društava širom sveta. Ova studija je objavljena kao deo EWMI povremenih serija dokumenata.

Osnivanje suda je bilo presudno jer je zamišljeno kao krajnji institucionalni jamac dalekosežnih odredbi pojedinačnih prava ugrađenih u Ustav, uključujući i verovatno najsveobuhvatniju zaštitu prava manjina u Evropi. Ove poslednje su viđene kao glavna stvar, s obzirom na godine ugnjetavanja počinjenih nad većinskim Albancima, kada je Kosovo bilo pod srpskom vlašću, i strahovanje od odmazde protiv preostale etničke srpske manjine nakon nezavisnosti^v. Redovni sudovi, obuzeti korupcijom, nedelotvorne i slabo obučene sudije, su smatrani nemoćnim da garantuju primenu ovih ključnih pojedinačnih prava^{vi}.

Ustav Kosova, usvojen u junu 2008. godine nakon proglašenja nezavisnosti, je ugradio sve Ahtisarijeve odredbe koje se odnose na Ustavni sud, i proširio nadležnost Suda kako bi obuhvatio izvesne specifične zahteve donete od strane Skupštine, predsednika Kosova, Vlade i ombudsmana. Ustav takođe obuhvata i pravo redovnih sudova na upućivanje pitanja Sudu o ustavnoj podudarnosti zakona kada se ta pitanja pokreću u sudskom postupku.

Odmah nakon usvajanja Ustava, Ministarstvo pravde je započelo pripremanje nacrtu zakona o Ustavnom sudu (Zakon US-a). Jedna važna početna odluka kako Kosova tako i ključnih međunarodnih aktera je bila odluka o proširivanju učesća u razvoju nacrtu zakona, sazivanjem radne grupe od strane ključnih aktera. Na strani Kosova su bili predstavnici vlade, kancelarije predsednika, Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, kao i nezavisni pravni stručnjaci, međunarodni predstavnici, uključujući pravne stručnjake od strane Međunarodne civilne organizacije ICO^{vii}, Američke agencije za međunarodni razvoj USAID, East-West Management Instituta, (EWMI), kao i predstavnike Evropskog saveta. Na osnovu skromne donacije od strane Velike Britanije, Odeljenja za međunarodni razvoj, EWMI je služio kao sekretarijat radne grupe gde je takođe pružao i tehničku pomoć.

Razmatranje radne grupe je bilo obeleženo sa dva veća, višednevna skupa na kojima su bili uključeni predstavnici Narodne skupštine, nekih dodatnih ministarstava, i spoljni stručnjaci drugih ustavnih sudova u regionu. Na prvom takvom skupu, jula 2008. godine, je doneta odluka o odbijanju početnog nacrtu zakona Ministarstva pravde, kojeg je većina učesnika videla kao značajno manjkavog, i uspostavljanju okvira za novi nacrt, koji će biti izrađen od strane radne grupe^{viii}. Ova važna odluka je omogućila temeljno sveobuhvatni pristup izradi nacrtu od samog početka procesa. Početna ključna pitanja kojima su se bavili ovi skupovi uključivala su sledeće:

1. **Nivo detalja u zakonu.** Početna tačka razmatranja je bila, da li zakon treba biti vrlo detaljan preskriptivni tekst, ili treba da bude kraći pravni okvir sa prazninama koje bi se nadopunile sa poslovníkom o radu koji bi sledio. Opšti konsenzus je podržao poslednji pristup, sa namerom da se imenovanim članovima suda da prilika za značajni doprinos poslovníku o radu Suda. Takođe je bilo odlučeno da nacrt Poslovníka o radu bude unapred pripremljen od strane radne grupe, kojeg bi članovi mogli da razmatraju i usvajaju nakon njihovog imenovanja^{ix}.
2. **Nacionalnost i izbor predsednika suda.** Predstavnici Kosova, uključujući i oba prisutna ministra, su verovali da bi zakon trebalo da zahteva da predsednik

- suda bude građanin Kosova, (Ustav čuti po tom pitanju), naspram početnog imenovanja iz redova međunarodnih sudija. Predstavnici ICO su više voleli da kriterijumi za izbor za ovu poziciju ostanu neodređeni u zakonu. Kako po ovom pitanju nije postignut konsenzus, na kraju je odlučeno da u zakonu ostane nerešeno. Kao što je predviđeno Poslovníkom o radu, usvojenom od strane Suda, predsednik se bira tajnim glasanjem od strane članova Suda^x. Pravila ne stavljaju nikakva ograničenja na nacionalnost predsednika.
3. **Uloga veća.** Ubrzo se pojavio opšti konsenzus da se uspostavi mehanizam za filtriranje, da se prvo razmotre zahtevi upućeni Sudu, uz pretpostavku da će takav sistem biti neophodan za efikasnost Suda. Razmatrano je o nekoliko opcija u pogledu veličine i delokruga jednog veća za razmatranje, ali nije postignut konsenzus, i učesnici su odlučili da odlože odluku za neku kasniju fazu. Konačno se radna grupa dogovorila da uspostavi veće od tri sudije, o ocenjivanju prihvatljivosti svakog podneska Sudu. Odluka veća za razmatranje o neprihvatljivosti cirkuliše za razmatranje među ostalim sudijama Suda. Ako veće podnesak smatra prihvatljivim, ili ako se bilo koji sudija ne složi sa odlukom veća o neprihvatljivosti, predmet se upućuje Sudu^{xi}.
 4. **Glasanje.** Bilo je značajne rasprave o komparativnoj osnovanosti otvorenog naspram tajnog glasanja članova suda. Regionalni stručnjaci su primetili da preovlađujuća praksa među evropskim ustavnim sudovima nije javno otkrivala pojedinačne glasove sudija, i predstavnici ICO su podržali takav pristup. Ovi argumenti su ubedljivo pokazali da je postignut konsenzus kako bi se osiguralo tajno glasanje. U praksi, se tajnost ne održava ako sve sudije suprotnog mišljenja daju izdvojeno mišljenje (ili mišljenja), pošto je sa Poslovníkom o radu predviđeno da se presudom identifikuju imena sudija koji izlažu takva mišljenja i da se u svakoj presudi navode imena svih sudija Suda^{xii}. Ali u slučajevima bez izdvojenih mišljenja sud će samo otkriti većinski broj sudija, ne njihov identitet^{xiii}.
 5. **Suprotna i podudarna mišljenja.** Učesnici su opširno diskutovali o potrebi dopuštanja i objavljivanja suprotnih i podudarnih mišljenja. Kosovski učesnici su uglavnom favorizovali objavljivanje suprotnih mišljenja, dok su predstavnici ICO bili protiv toga. Pitanje je ostalo nerešeno, i na kraju nije ugrađeno u Zakonu o Ustavnom sudu. Sud je naknadno utvrdio da suprotna i podudarna mišljenja treba da budu objavljena, kao što se odražava u Pravilniku o radu^{xiv}. Ova praksa je generalno posmatrana kao povećanje kredibilitnosti i transparentnosti u sudskom odlučivanju^{xv}. Suprotna i podudarna mišljenja se objavljuju uz presudu Suda.^{xvi}

Proces izrade zakona je imao koristi iz dve važne odlike. Sveobuhvatna priroda diskusije, i pregled nacрта teksta dopustio je da se o sukobima javno raspravlja. Ovo je bilo posebno zdravo i produktivno u vezi sa raspravama između Kosovaca i ICO, koje su s vremena na vreme bile sporne. Ove rasprave zaoštravaju ključna pitanja i pokazuju učesnicima da suprotstavljene pozicije nisu toliko divergentne da se ne bi mogle pomiriti. Drugo, uloga spoljnih regionalnih stručnjaka je bila kritična u pomaganju Kosovaca u razumevanju šireg konteksta predstavljenih pitanja, i praktičnih iskustva iz drugih sličnih sudova. Ovi međunarodni stručnjaci su kroz svoje uloge spoljnih bezinteresnih strana takođe olakšali konsenzus u vezi sa nekoliko pitanja.

Nakon druge velike radionice, radna grupa nacrtala je efikasno radila kako bi finalizirala nacrt zakona, koji je Narodnoj skupštini predstavljen u decembru 2008. godine. Skupština je usvojila nacrt zakona pre kraja meseca, bez ikakvih izmena. Kreiranje zakona za manje od šest meseci, kroz sveobuhvatni proces izrade bio je dokaz ozbiljnosti članova radne grupe.

II. Početna implementacija Zakona o Ustavnom sudu (US)

Stupanje na snagu Zakona o Ustavnom sudu, januara 2009. godine je predstavljalo neposredne izazove. Postavljanje sudija te zapošljavanje osoblja Suda je očekivano da će trajati mesecima, u Sudu nije postojao mehanizam za privremeno primanje podnesaka. Davanjem ključne uloge Sudu u zaštiti pojedinačnih prava i kao krajnjem tumaču Ustava, pristalice Suda su strahovale da će produženi raskorak između stupanja na snagu Zakona o Ustavnom sudu, i početnog funkcionisanja Suda naškoditi ugledu i kredibilitetu te institucije. Da bi se rešio ovaj problem EWMI je početkom februara 2009. godine, pod okriljem predsednika Kosova i uz finansijsku podršku Odeljenja Velike Britanije za međunarodni razvoj osnovao Privremeni sekretarijat Ustavnog suda.

Privremeni sekretarijat je u početku bio popunjen osobljem, sa privremenim generalnim sekretarom, upisničarem i administrativnim pomoćnikom. EWMI je uspostavio sistem registrovanja predmeta nadgledan od strane privremenog upisničara Sekretarijata, kreirajući više od desetak standardizovanih obrazaca koji se odnose na prijem i obradu podnesaka predmeta. Privremeni sekretarijat je takođe zasnovao različite postupke, i proizveo materijale i sredstva za korišćenje budućeg stalnog sekretarijata, kako bi kasnije imao potrebna sredstva da brzo započne izvršenje svog mandata. Ovo obuhvata: 1) nacrt poslovnika Suda, 2) projektni zadatak za predložene upravne i stručne pozicije, 3) nacrt administrativnog uputstva o visini plata osoblja, 4) obrazac za obradu predmeta, 5) dizajn za fascikle za upisničara, 6) prevod nekoliko polaznih slučajeva na jezicima na kojima Sud radi^{xvii} i 7) zapisnik sa procesa radne grupe koja je izradila Zakon o Ustavnom sudu.

Privremeni sekretarijat je takođe osnovao službenu internet stranicu Ustavnog suda www.gjks-ks.org. Internet stranica ima sadržaje na albanskom, srpskom i engleskom jeziku, i pruža građanima Kosova informacije o sadržaju, funkciji i strukturi Suda. Posetioci internet stranice mogu preuzeti potrebne obrazce za podnošenje zahteva i sada mogu videti sudske odluke. Privremeno osoblje Sekretarijata takođe obavlja polazne javne obrazovne aktivnosti koje se odnose na Sud, uključujući predavanja za studente prava na lokalnim univerzitetima.

Krajem juna 2009. godine sudije Suda su formalno položile zakletvu. Dr Enver Hasani je izabran za predsednika Suda od strane svojih kolega sudija. Bivši rektor Univerziteta u Prištini i dekan Pravnog fakulteta, predsednik Hasani se brzo pojavio kao dinamička snaga i njegovo vođstvo, ugled i sposobnost da uspostavi konsenzus u Sudu, su od suštinskog značaja za njegov početni uspeh.

Privremeni sekretarijat nastavlja da funkcioniše i registruje dolazne predmete do kraja septembra 2009. godine, nakon čega je osnovan stalni Sekretarijat suda, uključujući i novog stalnog generalnog sekretara i upisničara. Privremeni upisničar je primio i registrovao ukupno 35 predmeta, pre nego što je stalni sekretarijat preuzeo

svoje dužnosti. U avgustu mesecu nakon postavljanja sudija, ali pre nego što je sudsko osoblje bilo zaposleno, Privremeni sekretarijat je obradio osam podnesaka, slanjem po jedne kopije za svaki podnesak odgovarajućem podnosiocu i pozivajući ih da ulože odgovor, u skladu sa procedurom predviđenom primenljivim zakonom. Obrada osam gorepomenutih predmeta je obeležila formalni početak funkcionisanja Suda. Obradom samo osam predmeta, Privremeni sekretarijat je sprečio Sud da bude opterećen odlučivanjem u svih 35 nerešenih predmeta u kratkom vremenskom periodu.

Privremeni sekretarijat je takođe savetovao predsednika Suda o različitim opcijama za razvijanje Sistema nasumičnog dodeljivanja predmeta (RCAS). Ključno razmatranje u tom pogledu je bilo stvaranje jednog efektivnog sistema koji bi jednako raspodeljivao broj slučajeva među sudijama, obezbeđujući klizni sistem, gde se sastav veća za razmatranje konstantno menja, obezbeđujući odgovarajuću etničku i polnu ravnotežu svakog veća za razmatranje. Uprkos teškoćama ugrađivanja svih ovih elemenata u jedan sistem, Privremeni sekretarijat je uspeo da razvije RCAS, koji ima u vidu sva ova pitanja. Početna verzija RCAS koja je usvojena na administrativnoj sednici Ustavnog suda u avgustu 2009. godine, kasnije je ispravljena i sada je koristi stalni Sekretarijat.

Omogućavanje Sudu da pristupi njegovoj ovlašćenju nacionalnoj raspodeli budžeta je bio izazov za EWMI i početni sekretarijat, tokom početnih meseci rada Suda. Privremeni sekretarijat je pregledao budžet suda, u cilju preduzimanja neophodnih radnji za započinjanje troškova. Privremeni Sekretarijat je takođe savetovao predsednika, da bi Sud u skladu sa važećim zakonom mogao da ovlasti javne službenike iz drugih javnih ustanova da upravljaju budžetom, i da u korist Suda obavljaju aktivnosti javne nabavke. Shodno tome, predsednik je ovlastio tri zvaničnika Ministarstva za državnu upravu (MDU) da upravljaju budžetom Suda, i da u njegovu korist sprovedu postupke javne nabavke. Ubrzo nakon toga Sekretarijat je pokrenuo niz aktivnosti nabavke, za rešavanje najhitnijih potreba Suda u koordinaciji sa zvaničnicima MDU.

Postupak za razmatranje i usvajanje godišnjeg budžeta Suda pokazao se prilično izazovnim zbog neobičnog postupka usvajanja, predviđenog Zakonom o Ustavnom sudu, koji dodeljuje Sudu značajni stepen nezavisnosti. EWMI je pomogao stalnom generalnom sekretaru i predsedniku u razvoju prvog predlog nacarta o budžetu. Nakon izrade prvog nacrt predloga i njegovog usvajanja na administrativnoj sednici sudija, predsednik, zamenik predsednika i generalni sekretar, su predsedavajućem Skupštine zvanično podneli predlog budžeta, u skladu sa zakonskim odredbama, koje daje pravo Sudu da svoj predlog budžeta podnese direktno Skupštini. Ova važna odredba otklanja potrebu da se ide kroz redovan postupak usvajanja budžeta, što uključuje obavezno preispitivanje i reviziju predloga od strane Ministarstva finansija i ekonomije. Primopredaja projekta budžeta je praćena konferencijom za štampu, gde je predsedavajući Skupštine odobrio finansijsku nezavisnost Suda i izrazio svoje opredeljenje da predlog budžeta Suda bude usvojen od strane Skupštine.

Uprkos marljivosti Suda u razvoju i predstavljanju svog budžeta, Ministarstvo finansija i ekonomije (MFE), Skupštinski odbor za budžet i finansije, su zanemarili primenljivi zakon u pogledu preispitivanja i usvajanja budžeta Suda. Ignorišući podnošenja sudskog budžeta, MFE je dao svoj predlog budžeta za Sud, u nacrtu budžeta koji je predstavljen Skupštini.

Radnja MFE je predstavljala rani i značajni izazov za nezavisnost Suda, i Sud je nasrtljivo krenuo da odbrani svoja prava predviđena zakonom. Sudski zvaničnici i predstavnici EWMI su se sastali sa radnim grupama Skupštinskog odbora za budžet i

finansije, a na zahtev predsednika Suda, EWMI je pripremio pravno mišljenje na osnovu važećeg zakona kojim se uređuje preispitivanje i usvajanje Sudskog budžeta. Predsednik Suda je javno predstavio ovo mišljenje lokalnim i međunarodnim akterima, u zajedničkom naporu za budžetsku nezavisnost Suda. Napori suda su se na kraju pokazali uspešnim, kao u decembru 2009. godine, kada je predsedavajući Skupštine naredio svom Odboru za budžet i finansije da pokrene predlog budžeta na osnovu zakona o Ustavnom sudu, kako je sud insistirao^{xviii}. Ovaj važan presedan je pratio i naredno godišnje stanje budžeta, i MFE nije ponovo pokušalo da predloži budžet za Sud. Budžet Suda je bio relativno stabilan tokom dve naredne godine^{xix}.

III. Izbor sudija i sudskog osoblja

Izbor međunarodnih i domaćih članova Suda je bio ključni momenat u razvoju Suda. Ahtisarijev plan poziva na imenovanje troje privremenih sudija od strane predsednika Evropskog suda za ljudska prava, nakon konsultacija sa međunarodnim civilnim predstavnikom^{xx}. Usvojeni Ustav ukida ovu odredbu, obezbeđujući imenovanje međunarodnih sudija od strane međunarodnog civilnog predstavnika, nakon konsultacije sa predsednikom Evropskog suda za ljudska prava^{xxi}. Ova promena je bila značajna, omogućavajući međunarodnim zvaničnicima na terenu koji razumevaju lokalni kontekst da vrše ove ključne izbore. U svojim kriterijumima za odabir, ICO je ugradio kao prioritet sposobnost kandidata da služi kao mentor domaćim sudijama i njegovu ili njenu posvećenost za dugoročni boravak na Kosovu. Cilj je bio da se biraju sudije koji su posvećeni razvoju Suda kao institucije, i koji jednostavno ne bi doletali i odletali samo za prisustvovanje raspravama i većanjima.

Sve troje sudija izabranih od strane ICO su već služili u sudovima u svojim zemljama (Sjedinjene Američke Države, Portugalija i Bugarska), i što je važno, prethodno su služili u međunarodnim sudovima, dvoje u (Vrhovnom sudu Bosne i Hercegovine, a jedan u Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu)^{xxii}. Iskustvo u protekle dve godine je pokazalo mudrost ovih postavljanja, budući da je Sud iskusio izvestan stepen kolegijalnosti između njenih nacionalnih i međunarodnih članova, što je retkost među takvim institucijama.

Izbor prvih nacionalnih članova Suda je takođe vođen od strane međunarodnih strana od USAID i ICO, igrajući ključnu ulogu u identifikovanju kandidata, koji su formalno imenovani od strane Narodne skupštine. Od šestoro imenovanih nacionalnih članova nijedan nije ranije imao pravno iskustvo, iako su svi bili pravnici. Njihovi istorijati su odražavali akademsko iskustvo, vladinih ministarstva, organizacija civilnog društva i privatnu pravnu praksu. U skladu sa zahtevima Suda u pogledu manjinske zastupljenosti Suda, jedan od članova je bio etnički Srbin a drugi etnički Turčin. Dva od izvornih članova su bile žene, uspostavljajući polnu podelu od šest muškaraca i tri žene, uključujući i međunarodne članove^{xxiii}. Kao što je ranije pomenuto, ključni nacionalni član je bio dr Hasani, koji je izabran za predsednika Suda tajnim glasanjem devet članova.

Druga važna inicijativa ICO je bila imenovanje tri međunarodna pravna savetnika Suda. Kao što je to bio slučaj sa međunarodnim sudijama, pravni savetnici su predstavljali različite pravne tradicije (Irska, Norveška, i Bosna i Hercegovina), koji su sa sobom doneli posvećenost razvoju Suda. Pored njihove osnovne tehničke podrške Sudu, posebno presudne za Sud u kojem su dominirali sudije bez prethodnog pravnog iskustva,

međunarodni pravni savetnici su takođe bili vrlo aktivni u programima za obučavanje za ustavna pitanja za advokatsku komoru, u mentorisanju nacionalnih pravnih savetnika naknadno angažovanih od strane Suda.

IV. Izgradnja prijateljstava, razvijanje vizije

Predsednik Suda, međunarodne pristalice i članovi Suda su od samog početka prepoznali važnost razvijanja prave kolegijalnosti među svojim članovima i osobljem. Zbog različitog etničkog sastava Suda i politički opterećene atmosfere, u kojoj se našao, kolegijalnost, uzajamno poštovanje i poverenje viđeni su kao osnovni sastojci za opstanak i uspeh Suda. Na manje opipljivom nivou, Sud je takođe uvideo važnost određivanja jasnog putokaza za svoj razvoj. Uz pomoć EWMI Sud je preuzeo nekoliko ranih inicijativa koje su se pokazale korisnim u rešavanju oba ova cilja.

A. Razvoj strateškog plana Suda za 2010-2013.

U oktobru 2009. godine, Sud je odlučio da razvije strateški plan koji bi uspostavio kratkoročne, srednjoročne i dugoročne ciljeve Suda, usmerio novo angažovano administrativno osoblje u postizanju ovih ciljeva i omogućio Sudu da usmerava i koordinira međunarodnu pomoć, ponuđenu od strane raznih donatora. Uz tehničku pomoć od strane EWMI, Sud je prvo obavio procenu o potrebama zatim je pripremio strateški plan za identifikovanje koraka za oslovljavanje svojih potreba. U izradi izveštaja o proceni potreba i strateškog plana, Sud se angažovao u veoma sveobuhvatnom procesu, uključujući sudije i stručno i administrativno osoblje. Odvojene radionice su vođene van kancelarija za obe strategije, koje su omogućile sudijama i osoblju da rade i da se druže u neformalnim okolnostima i da započnu izgradnju duha zajedničkog cilja i prijateljstva.

Izveštaj o proceni potreba je identifikovao pet ključnih oblasti: 1) pravni okvir, 2) ljudske resurse, 3) komunikaciju, 4) tehnologiju i infrastrukturu i 5) budžet i finansije. U pripremi strateškog plana sudije i osoblje Suda su se saglasili u globalnoj viziji i misiji institucije, kao i u propisanim vrednostima i načelima. Pored toga, učesnici su razvili ciljeve za svaku od pet oblasti identifikovanih u proceni potreba i strategiji za njihovo postizanje^{xxiv}. Posebno su identifikovane ključne pretpostavke, rizici i izazovi. U narednom pokušaju, dovršenom od strane samog Suda, izrađeni su akcioni planovi za identifikovanje posebnih aktivnosti za implementaciju u svakoj od oblasti.

Sednica za strateško planiranje je omogućena od strane lokalnog spoljnog moderatora sa iskustvom u pomaganju kosovskim institucijama u aktivnostima planiranja. Prisustvo jednog nezavisnog objektivnog glasa je bilo vrlo korisno u pomaganju Sudu da oblikuje svoju viziju. Radi aktivnog učestvovanja celog osoblja Suda u razvoju plana, odrazila se iskrena posvećenost i namera samog Suda. Kasnijom implementacijom elemenata strateškog plana – do septembra 2012. godine, ostvareno je više od 90 % akcionih stavki - to je odraz ozbiljnosti na osnovu kojeg je izrađen i usvojen.

B. Revidiranje poslovnika

Jedan od ključnih prioriteta identifikovanih u procesu strateškog planiranja je bila potreba za revidiranje Poslovnika o radu Suda. Kao što je ranije napomenuto, Privremeni sekretarijat suda je napravio nacrt privremenih pravila, pre nego što je Sud osnovan, kako bi omogućio Sudu da odmah deluje nakon formalnog postavljanja sudija. Sudije su

odlučile da razmotre početna pravila nakon perioda od šest meseci, pružajući dovoljno vremena za identifikovanje problema i neophodne revizije. Kao rezultat toga, u martu 2010. godine, uz tehničku pomoć od strane Odeljenja Velike Britanije za međunarodni razvoj, preko (EWMI) i USAID, Sud je održao radionicu za reviziju pravila, koja je vođena od strane američkog sudije.

Revidiranje Poslovnika o radu je bila glavna aktivnost koja je uticala na efikasnost Suda, kao i na uloge članova Suda i Sekretarijata. U održavanju sveobuhvatne tradicije osnovane za vršenje procene o potrebama i izradu strateškog plana, Sud, (uz pomoć EWMI) je prikupio podatke i od sudija i Sekretarijata, i to je bio osnov za identifikovanje predložene revizije.

Radionica je rezultirala u izradi revidiranog Poslovnika o radu, koji je kasnije formalno usvojen od strane Suda. Možda najvažnija revizija je oslovila odredbe koje propisuju nadležnost Suda za izricanje takozvanih privremenih mera. Ova nadležnost proizilazi iz člana 116. Ustava, kojim je predviđeno da, dok god je procedura u postupku pred Ustavnim sudom, Sud može privremeno prekinuti primenu spornog postupka ili zakona, dok god se ne donese sudska odluka, ukoliko smatra da primena takvih spornih zakona može uzrokovati nepopravljivu štetu. Određivanje kada su takve mere odgovarajuće je za Sud predstavljalo rani izazov, i revidirani Poslovnik o radu je postavio jasan standard za izricanje privremenih mera, osmišljen da obezbedi doslednu primenu ovog organa u budućnosti. Druga važna pravila revizije govore o funkciji suprotnih mišljenja, uloji veća za razmatranje u pogledu utvrđivanja prihvatljivosti slučaja, kao i pravilima upravljanja predmetima.

Sveobuhvatni pristup upotrebljen od strane Suda i njegovih pristalica u izradi strateškog plana i preispitivanju pravila postupka, je doprineo kolegijalnoj atmosferi koja je okarakterisala odnose među članovima Suda i između članova i osoblja. Uzorci glasanja o odlukama Suda u njegove početne tri godine su značajni pokazatelji ovog fenomena. Sud se do sada još nije podelio na blokove etničkog glasanja o bilo kojoj od svojih značajnih odluka, uključujući i objavljena suprotna mišljenja; niti je bilo takvih slučajeva u kojima je troje međunarodnih sudija jednostrano stalo protiv njihovih nacionalnih kolega^{xv}.

V. Nadležnost suda: prve tri godine

Kao rezultat podnesaka predmeta visokog profila, Sud se našao u središtu pažnje, ne tako dugo nakon što je počeo da funkcioniše, u jesen 2009. godine. Nepotrebno je reći da je obaveza Suda da se bavi složenim i političko odgovornim slučajevima, samo nakon što je postao potpuno funkcionalan, predstavljala ozbiljne rizike. Spore ili odložene odluke bi znatno oštetile ugled mlade institucije. U ovom slučaju, Sud se, u svojoj prvoj godini pokazao na visini zadatka i doneo niz važnih dobro obrazloženih i dobro primljenih odluka.

Džemail Kurtiši protiv Skupštine opštine Prizren, opšte poznatiji kao „Slučaj prizrenskog amblema“ je bio jedan od prvih značajnih rešenih slučajeva od strane Suda, i imao je trajni pozitivni uticaj na ugled Suda. Slučaj se odnosio na osporavanje nedavno usvojenog Statuta opštine za uspostavljanje novog zvaničnog amblema za opštinu od

strane jednog člana Skupštine opštine u Prizrenu. Statut obezbeđuje da amblem bude “Kuća prizrenske lige“ zajedno sa zapisom “1878-Prizren“. Godina 1878. je bila godina osnivanja Prizrenske lige, skup albanskih lidera za uspostavljanje autonomne albanske države^{xxvi}. Podnosilac je tvrdio da amblem ne odražava multietničnost Prizrena i da krši ustavne odredbe koje štite prava manjina.

Jednoglasnom odlukom Sud je presudio u korist podnosioca i oborio Statut skupštine. Sud je primetio da “[n]iko u Prizrenu ne može sumnjati da zapis „1878“ nastoji da favorizuje albansku zajednicu isključivanjem nevećinske zajednice“^{xxvii}. Ističući simbolički značaj amblema multietničke zajednice Prizrena, i potrebe za amblemom koji poštuje sve građanin opštine, Sud je smatrao da usvojeni amblem krši ustavna prava manjinskih zajednica^{xxviii}. Sud je takođe pozvao na međunarodne instrumente ljudskih prava, posebno na Okvirnu konvenciju Saveta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina, koja je direktno ugrađena u Ustavu^{xxix}.

Ističući manjinska prava u Ustavu i glavnu ulogu Suda u njihovoj zaštiti, slučaj Prizrenskog amblema je obeležio važan rani test Suda. Podela u glasanju među članovima po etničkoj liniji bi poslala uznemirujući signal da je politika uticala na zakon u odlučivanju Suda. Snažna i jednoglasna odluka Suda je imala suprotan efekat. Odluka se naširoko izveštavala i odmah je dobila pohvale od strane međunarodne zajednice^{xxx}. Reakcija na presudu nekih albanskih nacionalista, koji su pokušali da vandalizuju prostorije Suda, samo je dala veći sjaj imidžu Suda kao jedne nezavisne i principijelne institucije. Predsednik Suda, koji je zbog odluke bio i predmet napada u štampi, ostao je smiren. Važno je da Prizren nije osporio odluku i odmah je krenuo da je sprovede.

Tri meseca nakon Kurtiši odluke, Sud je pozvan da odluči o slučaju još veće nacionalne upletenosti. Trideset i dva poslanika Narodne skupštine su podneli zahtev Sudu da odluči da li je predsednik Kosova Fatmir Sejdiu prekršio Ustav, zbog istovremenog služenja kao predsednik Republike i predsednik Demokratskog saveza Kosova (DSK), istaknute političke partije u vladajućoj koaliciji^{xxxi}. Sud je prvo rešavao o tome da li je podnesak na vreme poslat, na osnovu člana 45, koji zahteva da se podnesak u vezi sa kršenjem Ustava od strane predsednika podnese u roku od 30 dana, od dana kada je navodno kršenje ustavnosti objavljeno. Nalazeći da je povreda u toku, Sud je odlučio da se ne primeni vremenski rok za podnošenje zahteva^{xxxii}. Sud je takođe odbio zahtev predsednika o izjavljenoj želji petoro od 32 poslanika o povlačenju od zahteva nakon što je bio predat Sudu, što bi učinilo zahtev neprihvatljivim^{xxxiii}.

U pogledu merituma slučaja, predsednik je tvrdio da je on, kada je postao predsednik Kosova zadržao titulu predsednika DSK-a, i formalno “zamrznuo“ njegovo obavljanje uloge kao šefa stranke. On je naveo da član 88. (2) Ustava navodi da “predsednik ne može obavljati ni jednu funkciju političke partije“, a da na zabranjuje samo zadržavanje te političke kancelarije. U odluci 7-2 Sud je odbacio taj argumenat. Sud je utvrdio da zbog jednostavne činjenice da jedna politička partija tvrdi da je predsednik Republike njihov predsedavajući, postoji “simbiotski odnos” između njega i njegove partije, koji obojici ide u korist, i sastoji se u „sprovođenju“ funkcije političke partije od strane predsednika. Sud je zaključio da je odobrenje jedne stranke od strane takve snažne figure kao što je predsednik, je “značajno političko sredstvo da unapredi njen politički program i izbor njenih kandidata za obavljanje javne funkcije”^{xxxiv}.

Uticaj sudske odluke je bio gotovo neposredan. U roku od tri dana, od dana njenog objavljivanja predsednik Sejdiu je dao ostavku iz njegove kancelarije, zadržavajući svoju ulogu predsednika DSK-a. Odluka je naravno naširoko izveštavana, i bila glavna tema javnih rasprava^{xxxv}. Kao i u slučaju amblema Prizrena, nije bilo etničke podele u glasanju Suda: dva člana sa suprotnim mišljenjima su bile međunarodne sudije.

U 2011. godini, Sud je ponovo bio stavljen pred jedan izazov visoko pravnog profila, kada je doveden u pitanje ustavni legitimitet izabranog predsednika. Na specijalnom zasedanju Skupštine u februaru 2011. godine, trideset i dva poslanika su osporila izbor Behgjeta Pacolija za predsednika. Navodi podnetog zahteva su bili zasnovani na navodnom propustu u postizanju potrebnog kvoruma za glasanje po Ustavu, nedostatku protivkandidata i prekidu glasanja tokom postupka izbora^{xxxvi}.

Slučaj se vratio u postupku glasanja na spornom specijalnom zasedanju Skupštine za biranje novog predsednika. Ustav predviđa da se izbor za predsednika vrši sa dve trećine glasova svih poslanika Skupštine, na osnovu odredbe ponovnog glasanja, ako se dve trećine većine ne postignu u prvoj rundi glasanja^{xxxvii}. Pacoli, bogati građevinski magnat, koji je osnovao političku partiju koja je bila povezana sa vladajućom Demokratskom partijom Kosova je bio jedini predloženi kandidat. Kao rezultat bojkota opozicione partije samo je 67 od 120 poslanika bilo prisutno na početku glasanja. Prvi krug glasanja je rezultirao sa 54 od 67 poslanika, koji su glasali u korist izbora Pacolija. Drugi krug je dao 58 glasova za. Nakon pauze, održana je treća runda, gde su 62 od 67 poslanika glasala u korist Pacolija, i Pacoli je proglašen za predsednika^{xxxviii}.

Nakon što je Sud našao da je zahtev prihvatljiv, smatrao je da je izbor Pacolija bio protivustavni iz dva razloga. Isticanjem da se član 86. Ustava odnosi na treći krug glasanja „između dva kandidata koji su dobili najveći broj glasova“ u prethodnom glasanju, i odobrava raspuštanje Skupštine kada se „nijedan od kandidata“ u trećem glasanju (dodato podvlačenje), ne izabere za predsednika, Sud je odlučio da Ustav zahteva da važeći izbori zahtevaju više od jednog kandidata^{xxxix}. Sud se posebno oslonio na činjenicu da pre nezavisnosti ustavni okvir privremene samouprave nije sadržao višestruke napomene o kandidatima, i da se dva puta po tom instrumentu samo jedan kandidat kandidovao za predsednika. Sud je smatrao evidentnim da je formulisanje Ustava popravilo prethodni jezik obezbeđujući “demokraciji sistem“ sa višestrukim kandidatima^{xl}. Pored toga Sud je zaključio da je dvotrećinska većina u odredbi člana 86. značila da je bilo potrebno 80 glasova (dve trećine od 120 članova) za izbor predsednika, a s obzirom da je tamo bilo samo 67 poslanika koji su glasali u svakom krugu, izbor je prekršio Ustav.^{xli}

Dva člana Suda protivnog mišljenja se nisu složila sa većinskim zaključkom da je bilo potrebno više od jednog kandidata. Napominjući da je najmanje 30 poslanika potrebno za imenovanje kandidata, protivnici su istakli da bi odluka Suda mogla sprečiti izbor kandidata koji je podržan od strane većine poslanika, ili zahtevati 30 poslanika da veštački predlože drugog kandidata kada nameravaju da glasaju za popularnog kandidata.^{xlii} Pored toga protivnici se nisu složili sa većinskom odlukom po pitanju kvoruma, optužujući većinu za pravljenje zabune o kvorumu za glasanje. Protivnici su istakli da bi odluka Suda mogla da odobri maloj manjini od 41 poslanika da spreči Skupštinu u obavljanju svoga rada, a to bi bilo u suprotnosti sa namerom tvoraca Ustava.^{xliii}

Oba slučaja uključujući osporavanje izabranih predsednika, Sud su čvrsto uglavili u javnu svest. Naknadne ostavke oba predsednika su istakle autoritet Suda i značaj formulisanja Ustava, obe važne prekretnice u razvoju vladavine prava.^{xliv} Odluke su takođe pokazale da tumačenje Ustava nije bilo neminovno samo po sebi očigledno očevidno, i da bi se razumne sudije mogle ne slagati po pitanju pravnog tumačenja. Činjenica da nedostatak jedinstva u Sudu u ovim slučajevima odražava neslaganje među međunarodnim članovima, koji su prirodno zaštićeni od političkih vetrova, služi da se naglasi da su pitanja zakona, a ne politike, bila glavna.^{xlv} Freedom house je 2012. godine u svom izveštaju "Nacije u tranzitu" citirao odluku Hamiti, kao jednu od ključnih faktora koja je dovela do poboljšanja kosovskog bodovanja za Pravni okvir i nezavisnost.^{xlvi}

U drugom važnom slučaju, 2011. godine, premijer je podneo zahtev Sudu zahtevajući tumačenje Suda o pružanju imuniteta predsedniku, poslanicima Narodne skupštine i članovima vlade.^{xlvii} Sud je pozvan da razjasni brojne odredbe koje se odnose na suštinski obim imuniteta, kao i okolnosti koje ograničavaju kada takve javne ličnosti mogu biti uhapšene ili pritvorene. Jedno od ključnih pitanja koje je trebalo rešiti je bio obim zabrane protiv hapšenja ili pritvaranja poslanika, dok on, ili ona obavlja svoje dužnosti kao član Skupštine. Sud je odlučio da je zabrana bila ograničena u slučajevima kada poslanik učestvuje u radu Skupštine, tokom njenih plenarnih i sednica odbora.^{xlviii} Sud je takođe smatrao da ni poslanici ni predsednik ne uživaju imunitet od krivičnog gonjenja ili građanske tužbe za počinjena dela i donetih odluka izvan delokruga svoje odgovornosti. Sud je zaključio da predsednik ne može biti predmet hapšenja ili pritvora tokom njegovog ili njenog mandata, zbog prirode funkcije predsednika, koja zahteva njegovu ili njenu stalnu sposobnost za njeno obavljanje i razgraničenja moći u vladinim granama. Ove odluke su bile od suštinskog značaja za sprovođenje ustavnog okvira na Kosovu i razvijanju kulture kosntitucionalizma, što predstavlja važnu komponentu vladavine prava.

VI. Rukovođenje predmetima

Sud se pokazao relativno efikasnim u svom rukovođenju predmetima. Dok se broj podnesaka uvećavao u svakoj od prve tri godine postojanja, Sud je uglavnom išao u korak sa pristižućim slučajevima i brojem predmeta. U 2009. godini, u prvoj godini delovanja Suda bilo je podneto 70 podnesaka praćeno sa narednih 132 u 2010. godini i 164 u 2011. godini.^{xlix} U 2010. godini Sud je doneo odluke u vezi sa 119 slučajeva, uključujući one prenete iz 2009. godine i u 2011. godini Sud je doneo 132 odluke.¹

Većina podnesaka u Sudu potiče od pojedinaca, navodeći kršenje ustavnih prava, od kojih se većina njih smatra neprihvatljivim (uglavnom kao rezultat neiscrpljivanja pravnih lekova pred redovnim sudovima.^{li} U 2010. godini, od ukupnih 132 primljenih podnesaka njih 125 je bilo od pojedinaca, kao što je u 2011. godini bilo 148 od ukupnih 164 primljenih podnesaka.^{lii} Dok Sud sam po sebi ne vrši obračunavanje ili objavljivanje procenta pojedinačnih zahteva smatranih prihvatljivim, jedna skorašnja studija o Sudu je zaključila da je u 2010. godini, 89 % pojedinačnih zahteva rešeno neprihvatljivim, a u 2011. godini, 92 % takvih zahteva je odbijeno bez presuđivanja.^{liii} Ove stope neprihvatljivosti pojedinačnih zahteva su slične sa onima u drugim evropskim ustavnim sudovima, sa sličnom nadležnošću.^{liv}

VII. Rezime naučenih lekcija

Veliki broj lekcija se može izvući iz uspešnog osnivanja Ustavnog suda Kosova, koje mogu biti od koristi za reformatore koji rade na uspostavljanju sličnih institucija u drugim zemljama. Neke od ključnih tačaka su sledeće:

Sveobuhvatni postupak izrade zakona. Razvoj Zakona o Ustavnom sudu kroz jedan sveobuhvatni postupak koji je uključio kombinaciju lokalnih i međunarodnih stručnjaka bio je korak od suštinske važnosti. Široki spektar glasova je obezbedio da nacrt odražava znanje akumulirano od strane sličnih sudova u drugim zemalja, kao i u lokalnom pravnom i kulturnom kontekstu. Ovo je osnažilo kvalitet zakona kao i njegovo domaće prihvatanje.

Neposredno uspostavljanje Privremenog sekretarijata. Bilo je neizbežnog kašnjenja između uspostavljanja Suda po zakonu i početka delovanja Suda sa punim sastavom sudija i osoblja, praznina koja se pokazala da je bila od devet meseci. Time što je imao Privremeni sekretarijat koji je uspostavljen odmah nakon usvajanja zakona-ovlašćenog od strane predsednika Republike, i vođenog od strane međunarodne organizacije, East-West Management Instituta, ostvareno je nekoliko ključnih prednosti: Privremeni sekretarijat je obezbedio mesto pojedincima da započnu sa podnošenjem podnesaka, kao što su imali pravo da to čine po zakonu, i izradio je obrasce i privremeni Poslovník o radu koji su omogućili Sudu i njegovom stalnom Sekretarijatu da odmah energično započnu delovati.

Izgradnja efikasnog tima. Kao nova institucija, sa jednom kombinacijom međunarodnih i nacionalnih sudija, od kojih većina ranije nije imala pravnog iskustva, razvijanje drugarstva i kolegijalnosti je bio važan prioritet u Sudu. Dve rane inicijative Suda - izrada njegovog prvog strateškog plana i njegova revizija privremenog Poslovníka o radu - bile su sprovedene na sveobuhvatan način, u obliku vežbanja izvan kancelarija koje su sudijama i osoblju pružile osećaj zajedničkog cilja i pomogle u izgradnji odnosa koji su doveli do delotvorne Sudske kulture.

Značaj predsednika Suda. Sud ima izuzetnu sreću da ima dr Envera Hasanija kao svog prvog predsednika. Njegovo rukovođenje i vizija su od suštinskog značaja za uspeh Suda, i njegova sposobnost u približavanju ljudi i održavanju kolegijalnih odnosa ponekad usred spornih rasprava, dobro služe Sudu.

Obezbeđivanje finansijske nezavisnosti. Pravo Suda po zakonu da direktno podnosi svoje budžetske zahteve Narodnoj skupštini, je bila nova vrsta odredbe na Kosovu, i možda zato nije bilo iznenađujuće da je došlo do pokušaja od strane nekih u Skupštini da je ignorišu. Oprezna tvrdnja Suda o njegovoj zakonskoj nadležnosti je bila kritičan korak u osiguravanju da je zakon ispoštovan i da je nezavisnost Suda očuvana.

Bez sumnje, Sudu predstoji suočavanje sa mnogim izazovima. Predviđenim postepenim isključivanjem međunarodnih sudija u 2014. godini, se mora pažljivo upravljati te popunjavanje mesta predsednika Hasanija na kraju njegovog mandata u 2015. godini neće biti lako. Ali Sud je već pokazao sposobnost za privlačenje vrlo sposobnog domaćeg pravnog talenta, i treba očekivati da će se ovaj trend nastaviti. U svakom slučaju, njegovi članovi i osoblje treba da budu opravdano ponosni za ono što su postigli u veoma kratkom periodu.

FUSNOTE:

¹Vidi Sveobuhvatni predlog za rešenje statusa Kosova (u daljem tekstu "Ahtisari plan"), prilog 1, član 6. (dostupno na http://www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposal-english.pdf) (dostupno od 7. novembra 2012. godine).

² Na istom mestu prilog 1, član 6.2.

³ Na istom mestu prilog 1, član 6.3.

⁴ Na istom mestu prilog 1, član 2.4.

⁵ Pored Srba, manjine zastupljene na Kosovu uključuju i Bošnjake, Gorance, Rome, Turke, Aškalijske i Egipćane. Prema procenama u 2008 godini, manjine čine 8 % stanovništva, sa 92 % stanovništva koje se sastoji od etničkih Albanaca. Pogledati CIA World Factbook, dostupno na <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html> (dostupno od 8. novembra 2012. godine)

⁶ Poreklo ustavnih sudova u Evropi potiče od austrijskog ustava od 1920. godine, kojeg je po prvi put osnovao sud van zvanične sudske grane, kako bi mogao razmatrati ustavnost zakonodavstva. Savezni ustavni sud Nemačke, osnovan 1951. godine, je bio prvi takav sud sa nadležnošću da razmatra pojedinačne žalbe o kršenju njihovih ustavnih prava. Ovi austrijski i nemački predsedani su uticali na kreiranje ustavnih sudova sa sličnim zakonodavstvom u Evropi i širom sveta. Vidi: Justice Robert Utter and David C. Lundsgaard, *Judicial Review in the New Nations of Central and Eastern Europe: Some Thoughts from a Comparative Perspective*, 543 Ohio St. L. J. 559, 585 (1993); Donald P. Kommers and Russell A. Miller, *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany* (1989).

⁷ ICO, predvođena međunarodnim civilnim predstavnikom (ICR) osnovana je u skladu sa Ahtisarijevim planom, da savetuje i podržava vladu i institucije na Kosovu, tokom perioda nadgledane nezavisnosti. U septembru 2012 godine, 25 država članica Međunarodne upravljačke grupe je zaključilo da je Ahtisarijev plan znatno implementiran i jednoglasno odlučilo da okonča nezavisnost Kosova, i da okonča mandate ICR. Vidi <http://www.ico-kos.org/index> (dostupno od 28. novembra 2012. godine). Dana 10. septembra 2012. godine, nakon zaključivanja da je sveobuhvatni predlog statusa značajno implementiran, jednostrano je odlučio da okonča nadgledanje nezavisnosti Kosova, i okonča mandat međunarodnog civilnog predstavnika, sa neposrednim posledicama.

⁸ East-West Management Institut, *Brief Report on the Workshop for Establishing the Constitutional Court of Kosovo*, Juli 24-25, 2008 (u arhivi autora).

⁹ Isto.

¹⁰ Poslovnik Ustavnog suda Republike Kosova (u daljem tekstu "PUSRP"), paragraf 10.

¹¹ Zakon Ustavnog suda Republike Kosova, Zakon br. 03/L-21 (u daljem tekstu "US"), član 22.

¹² *Vidi* US PP, pravilo 57.

¹³ Isto.

¹⁴ *Vidi* US PP, pravilo 58 (u vezi sa suprotnim mišljenjem), i pravilo 59. (u vezi sa podudarnim mišljenjima).

¹⁵ *Vidi* Hill, Steven i Linden-Retek, Paul, *Supervised Independence and Post-Conflict Sovereignty: The Dynamics of Hybridity in Kosovo's New Constitutional Court*, 36 Yale J. Int'l. L. 26 (Jesen 2010 godine), na str. 40.

¹⁶ US PP, pravila 58-59. Sudije ne smeju da pripremaju suprotna ili podudarna mišljenja o odlukama privremenih mera, ili odluku o osnovanosti podneska. Na istom mestu.

¹⁷ Jezici na kojima Sud radi su albanski, srpski i engleski. Odluke Suda su takođe objavljene na turskom jeziku.

¹⁸ Skupština je konačno odobrila Sudu 2.15 miliona evra za njegovu prvu godinu poslovanja, 1.05 miliona manje od zahteva Suda.

¹⁹ U 2010. godini država je za Sud izdvojila 1.27 miliona evra, a u 2011. godini, država je izdvojila 1.54 miliona evra. Sud je takođe dobio izvesne finansijske podrške od strane donatora. Ustavni sud Turske, preko Turske međunarodne saradnje i Agencije za razvoj, je pomogao sudu u kreiranju i opremanju njegove sudnice u njegovim prostorijama u Prištini. *Kosovo Constitutional Court Annual Report 2009*, st.98, dostupno na http://www.gjk-ks.org/repository/docs/RaportVjetor2009Final_ANG.pdf (dostupno od 20. novembra 2012. godine). Ustavni sud Turske je takođe finansirao opremanje i postavljanje pomoćnih kontejnerskih kancelarija susedne sudskim prostorijama. *Kosovo Constitutional Court Annual Report 2011*, st.29, dostupno na <http://www.gjk-ks.org/repository/docs/>

RaportVjetor2011VersioniFinal.pdf (postavljeno 20. novembra 2012. godine). Sistem upravljanja elektronskim podacima Suda je razvijen za Sud od strane EWWMI putem donacije od strane Velike Britanije (Odeljenje za međunarodni razvoj).

²⁰ Ahtisarijev plan, član 6.1.3.

²¹ Ustav, član 152.

²² Troje postavljenih međunarodnih sudija su bili Snezhana Botusharova (Bugarska), Robert Carolan (Sjedinjene Američke države), and Almiro Rodrigues (Portugalija).

²³ Pet početnih postavljenih nacionalnih sudija pored dr Hasanija su bili Kadri Kryeziu (izabrani zamenik predsednika), Altay Suroy, Ivan Čukalović, Gjyljeta Mushkolaj i Iliriana Islami.

²⁴ *Vidi* Ustavni sud Republike Kosova, *Strategic Plan 2010-2013* (Priština 2010. godine).

²⁵ *Vidi takode* Hill i Linden-Retek, *vidi gore* na fn. 15, na st. 35-36 (navodeći očigledan nedostatak, ili etničkog bloka glasanja, ili podele između međunarodnih i domaćih sudija u ranim slučajevima suda, i pripisivanje glasanju suda uzor “snažna smisao kolegijalnosti unutar suda”).

²⁶ *Cemailj Kurtisi v. Municipal Assembly of Prizren*, predmet br. KO 01/09, 18. mart 2010. godine, Ustavni sud Republike Kosova, Bilten sudske prakse 2009-2010 (u daljem tekstu “KCC Bilten sudske prakse 2009-2010”), str. 90. (Odluke Suda su takođe pristupačne na internet stranici (www.gjk-ks.org) na četiri jezika albanski, srpski, engleski i turski .).

²⁷ Isto.

²⁸ ”Sud je smatrao da je amblem prekršio zagarantovanost po članu 3. na jednakost svih pojedinaca pred zakonom i kosovsko postojanje kao “multietničkog društva koje se sastoji od Albanaca i ostalih zajednica”. Sud je takođe našao da je amblem prekršio prava manjinskih zajednica da koriste i ističu simbole koji se nalaze u članu 58, i obavezu države da obezbedi odgovarajuće uslove za očuvanje identiteta ovih zajednica *Kurtiši*, Ustavni sud bilten prakse predmet suda 2009-2010 na 91-93.

²⁹ *Vidi* OKNM Ustav, član 22(4).

³⁰ Međunarodni civilni predstavnik, Piter Fejt, je javno pohvalio odluku ukratko nakon što je doneta kao “drugom zdravom razvoju gde Ustavni sud isunjava svoje odgovornosti”. *Vidi* Hill i Linden- Redek, *vidi gore* na str. 37, fn. 53.

³¹ *Naim Rustemi i 31 drugi poslanik Skupštine Republike Kosovo protiv Fatmira Sejdiua*, predsednika Republike Kosova, predmet br. KI 47/10, KCC Bilten sudske prakse 2009-2010, str. 241.

³² Rustemi, KCC Bilten sudske prakse 2009-2010, str. 245-246

³³ Predsednikov navod je zasnovan na članu 113.6, koji zahteva da 30 ili više poslanika Skupštine može pokrenuti postupak ako je predsednik Republike Kosovo ozbiljno prekršio Ustav. U odbacivanju navoda Sud je naveo član 23. Zakona US, koji predviđa da će Ustavni sud “doneti odluku o pitanjima koja su mu podnešena na zakonit način od strane ovlašćenih stranaka, bez obzira na povlačenje stranke iz postupka”. Sud je zaključio da poslanicima koji su potpisali podnesak „nije trebalo dozvoliti da povuku svoje potpise bez jasnih, ozbiljnih i značajnih razloga”.

³⁴ Isto na 254. dvojica međunarodnih sudija su podneli zajedničko suprotno mišljenje u *Rustemi* slučaju. Protivnici su raspravljali da je povlačenje podneska od strane petoro poslanika neprihvatljivo. Oni su takođe raspravljali o tome da kršenje nije bilo u toku, jer je podnet nakon više od 30 dana kada su podnosioci postali svesni o kršenju. Konačno, protivnici su verovali da podnesak nije potkrepljen i travaux preparatoires (pripremni spisi) za oba, Sud i Zakon o Ustavnom sudu, o čemu se trebalo konsultovati pre nego što je odluka doneta. *Vidi* podudarna i suprotna mišljenja sudije Almirao Rodrigues i sudije Snezhane Botusharove, predmet KI 47-10 (12. oktobar 2010. godine), dostupno na http://www.gjk-ks.org/repository/docs/ki_47_10_dissenting_opinion_judge_snezhana_botusharova_and_judge_almiro_rodrigues.pdf (postavljeno 5. novembra 2012. godine).

³⁵ Na primer, Freedom House se pozvala na odluku kao na “nezavisnu” i “pionirsku”. *Vidi* Freedom House, *Nacije u tranzitu 2011*, dostupno na: <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2011/kosovo> (postavljeno 4. oktobra 2012. godine).

³⁶ *Sabri Hamiti i ostali poslanici protiv odluke Skupštine Republike Kosova, br. 04-V-04, u vezi sa izborom predsednika Republike Kosova, predmet br. KO 29/11, 30. mart 2011, KCC Bilten sudske prakse 2010-11, str. 130*

³⁷ OKNM Ustav, član 86.

³⁸ *Hamiti, KCC Bilten sudske prakse 2010-11, str. 132.*

³⁹ Isto na str. 140-143.

⁴⁰ Isto na str. 142.

⁴¹ Isto na str. 143-146.

⁴² *Hamiti, Dissenting Opinion of Judges Robert Carolan and Almiro Rodrigues, KCC Bilten sudske prakse 2010-11, str. 152-154.*

⁴³ Isto na str. 151-152.

⁴⁴ Šire političko razgranavanje o Hamiti odluci je predstavljalo očigledan sporazumni kompromis između vodećih političkih stranaka za promenu Ustava, kako bi se omogućio direktan izbor predsednika. Vidi Qerimi i Qorrolli, vidi gore na str. 16.

⁴⁵ Za pohvalu su dve odluke od strane lokalnih komentatora, Vidi Qerim Qerimi i Vigan Qorrolli, *The President's Cases: The Role of Kosovo's Constitutional Court in the Process of Democratic Consolidation*

⁴⁶ Vidi Freedom House, *Nacije u tranzitu 2012 - Kosovo, 6. juni 2012. godine*, dostupno na <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2012/kosovo> (dostupno od 4. oktobra 2012. godine).

⁴⁷ *Vlada Republike Kosova u vezi sa imunitetom poslanika Republike Kosova, predsednik Republike Kosova i članovi Vlade Republike Kosova, predmet br. KO 98-2011, 20. septembar 2011. godine, KCC Bilten sudske prakse 2010-11, str. 342-374.*

⁴⁸ Isto na str. 373

⁴⁹ Isto na str. 373-374. Odluka Suda o imunitetu je bila jedna od značajnih presuda (pored one u slučaju *Hamiti*), navedena sa odobravanjem od strane Freedom House u svojoj odluci o poboljšanju bodova za Kosovo za 2012. godinu, za zakonski okvir i nezavisnost za 2012. godinu u izveštaju *Nacije u tranzitu*. Vidi fn. 46, *infra*.

⁵⁰ *Godišnji izveštaj Ustavnog suda 2011. godine, supra note 19, na str. 23; Godišnji izveštaj Ustavnog suda 2010. godine, str. 141, dostupno na http://www.gjk-ks.org/repository/docs/RAPORTI_2010.pdf (dostupno od 28. novembra 2012. godine)*

⁵¹ *Godišnji izveštaj Ustavnog suda 2011. godine, supra note 19, na str. 23; Godišnji izveštaj Ustavnog suda 2010. godine, supra note 50, na str. 141.*

⁵² U 2011. godini je na primer, 85 % podnesaka popunjeno od strane Suda, uključujući i žalbe na odluke redovnih sudova. *Godišnji izveštaj Ustavnog suda 2011. godine*, supre note 19, na str. 26.

⁵³ *Godišnji izveštaj Ustavnog suda 2010. godine*, supra note 50, na str. 141; *Godišnji izveštaj Ustavnog suda 2011 godine*, supra note 19, na str. 24.

⁵⁴ Velika Britanija, Odeljenje za međunarodni razvoj, Inicijativa ustavne opravdanosti, Završetak pregleda projekta (novembar 2012. godine)(u arhivi autora).

⁵⁵ U Nemačkom federalnom Ustavnom sudu, procenat ustavnih žalbi koje nisu prihvaćene za odlučivanje u poslednjih nekoliko godina je rutinski preko 90%. Vidi <http://www.bverfg.de/en/organization/gb2011A-IV-1.html> (dostupno od 28. novembra 2012. godine). Ustavni sud Slovenije, koji kao i njegove kolege nemački i kosovski Ustavni sud ima nadležnost nad pojedinačnim zahevima, ima čak još nižu stopu prihvatljivosti: u poslednjih pet godina (2007-2011), njegova godišnja stopa neprihvatljivosti o pojedinačnim zahevima se kretala oko 95% i 99%. Vidi: <http://www.us-rs.si/media/annul.report.2011.pdf> (dostupno od 28. novembra 2012. godine).